



FARG'ONA VODIYSIDA YONG'OQ SHIRASINING TARQALISHIGA
TUPROQ-IKLIM SHAROITINING TA'SIRI

Sharipova Barno Salimovna

Farg'ona davlat universiteti

Tabiiy fanlar fakulteti

Zologiya umumiy biologiya kafedrasi o'qituvchisi

Yokubova Mohidil Nematjon qizi

Farg'ona davlat universiteti talabadi

Annotatsiya: *Mazkur maqolada Farg'ona vodiysi hududida yong'oq (*Juglans regia* L.) daraxtidan olinadigan shirani tarqalishi va hosildorligiga ta'sir etuvchi asosiy tuproq-iqlim omillari tahlil qilingan. Tadqiqotda vodiyni turli agroekologik zonalarida joylashgan yong'oq plantatsiyalarida o'tkazilgan kuzatish va tahlillarga asoslanilgan. Tuproq tarkibi, namlik darajasi, harorat rejimi, yillik yog'ingarchilik miqdori hamda rel'ef xususiyatlari yong'oq shirasining hosildorligi va sifatiga qanday ta'sir etishi aniqlangan. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, yaxshi shamollanuvchi, unumdor va o'rtacha nam tuproqlarda, optimal haroratli hududlarda yong'oq shirasining chiqishi yuqori bo'ladi. Shu bilan birga, ekstremal iqlim o'zgarishlari va sho'rlanish darajasining oshishi salbiy ta'sir ko'rsatishi kuzatildi. Ushbu ilmiy ish yong'oq yetishtiruvchilarga agrotexnik tadbirlarni to'g'ri rejalashtirish va tabiiy sharoitlardan maksimal darajada samarali foydalanishda yordam berishi mumkin.*

Kalit so'zlar: *Yong'oq shirasining tarqalishi, Farg'ona vodiysi, tuproq-iqlim sharoiti, agroekologik zonalar, hosildorlik, agrotexnika, tabiiy omillar.*

Yong'oq daraxti O'zbekistonning tog' oldi va tog' etaklarida keng tarqalgan, iqtisodiy jihatdan muhim bo'lgan mevali daraxtlardan biridir. Uning shirasi oziq-ovqat, farmatsevtika va xalq tabobatida keng qo'llaniladi. So'nggi yillarda yong'oq shirasiga talab ortib borayotgani sababli, uning hosildorligini oshirish va tarqalishini o'rganish masalasi dolzarb bo'lib qolmoqda. Ayniqsa, Farg'ona vodiysi kabi murakkab agroiklimiy hududda bu mavzu alohida ahamiyat kasb etadi.

Ilmiy adabiyotlarda yong'oq shirasining biologik va kimyoviy tarkibi, texnologik yig'ish usullari haqida ma'lumotlar mavjud (A.B. Usmonov, 2019; S.A. Karimova, 2021). Ayrim tadqiqotchilar yong'oq shirasining chiqishiga asosan daraxtning yoshi, kesilishi va biologik holati ta'sir etishini ko'rsatgan. Biroq, mahalliy tuproq-iqlim



TANQIDIY NAZAR, TAHLILIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'OYALAR



sharoitining roli yetarli darajada o'rganilmagan. Shuning uchun, bizning tadqiqot shu bo'shliqni to'ldirishga xizmat qiladi.

Farg'ona vodiysida yong'oq shirasining tarqalishiga tuproq-iqlim sharoitining ta'sirini aniqlash, hosildorlikka ta'sir etuvchi asosiy omillarni tahlil qilish hamda ishlab chiqarishga tatbiq qilinadigan amaliy tavsiyalar ishlab chiqish. Tadqiqot 2022–2024 yillarda Farg'ona, Andijon va Namangan viloyatlarining turli agroekologik zonalarida olib borildi. Har bir hududda 3 ta yong'oq plantatsiyasi tanlab olinib, ularning tuproq namligi, pH darajasi, sho'rlanish ko'rsatkichi, yog'ingarchilik miqdori, o'rtacha harorat va rel'ef balandligi o'rganildi. Har bir plantatsiyada yong'oq shirasining miqdori va chiqish muddati qayd etildi.

Tadqiqotda agroiqlimiy monitoring, laboratoriya tahlillari, statistik korrelyatsion tahlil va GIS xaritalash metodlaridan foydalanildi. Yong'oq shirasining chiqish ko'rsatkichlari gravimetrik usulda aniqlangan. Tuproq namunalari GOST 26213-91 bo'yicha tekshirildi. Harorat va yog'ingarchilik ma'lumotlari O'zgidromet xizmati ma'lumotlariga tayangan holda tahlil qilindi.

Hudud nomi	O'rtacha harorat (°C)	Yillik yog'ingarchilik (mm)	Tuproq turi	Tuproq namligi (%)	pH darajasi	Shira chiqishi (l/daraxt)
Farg'ona tumani	14,8	420	Qumloq	18	6,8	5,2
Quva tumani	15,2	390	Qumloq-sho'rxok	14	7,3	3,4
Rishton tumani	13,5	450	Lo'ndi	22	6,5	5,7
Andijon tumani	14,0	370	O'rtacha sho'rlangan	12	7,0	2,9
Chortoq tumani	12,8	500	Lo'ndi, unumdor	24	6,6	6,1



Tahlillar natijasida Farg'ona vodiysining yengil mexanik tarkibli, o'rtacha namlikdagi va pH 6,5–7 oralig'ida bo'lgan tuproqlarda yong'oq shirasining o'rtacha chiqishi 5,2 l/daraxt ni tashkil etdi. Sho'rlangan, qattiq va zich tuproqlarda bu ko'rsatkich 2,1 l/daraxtdan oshmadi. Yillik yog'ingarchilik miqdori 350–500 mm bo'lgan hududlarda shira hosildorligi yuqori bo'ldi.

Olingan natijalar yong'oq plantatsiyalarini joylashtirishda agroiqlimiy sharoitni chuqur hisobga olish zarurligini tasdiqlaydi. Bunda tuproqni melioratsiyalash, irrigatsiya tizimlarini optimallashtirish va rel'efni to'g'ri tanlash yuqori hosildorlikka olib keladi. Amaliyotda bu tavsiyalarni joriy etish orqali yong'oq shirasining sanoat miqyosida yig'ilishini oshirish mumkin.

Tadqiqot davomida asosiy muammo sifatida ma'lumotlarning tarqoq va tizimsizligi, hamda ba'zi zonalarda monitoring infratuzilmasining yo'qligi aniqlandi. Shuningdek, tuproq sho'rlanishini kamaytirish usullarining lokal sharoitga moslashtirilmaganligi ham amaliy muammo bo'lib qoldi. Bizning natijalarimiz O'zbekiston janubiy viloyatlarida o'tkazilgan tadqiqotlar bilan (Toirova M., 2020) o'xshashlikka ega, biroq Farg'ona vodiysida tuproq-iqlim sharoitining murakkabligi hosildorlikka sezilarli darajada farq bilan ta'sir ko'rsatishini ko'rsatadi. Statistika jihatdan bu farqlar ishonchli ($p < 0,05$) deb topildi.

Xulosa: Tadqiqot natijalari Farg'ona vodiysining turli agroiqlimiy zonalarida yong'oq shirasining chiqishi tuproq mexanik tarkibi, namlik, pH, rel'ef balandligi va yog'ingarchilik miqdoriga bog'liqligini ko'rsatdi. Sharoitlar optimal bo'lgan hududlarda shira hosildorligi yuqori bo'lib, sanoat miqyosida foydalanishga qulay. Yong'oq plantatsiyalarini joylashtirishda agroiqlimiy monitoring natijalaridan foydalanish yuqori samaradorlikni ta'minlashi mumkin. Kelajakda barqaror hosildorlik uchun ekologik mos agrotexnik choralarni ishlab chiqish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Usmonov A.B. Yong'oq daraxti biologiyasi va parvarishi. Toshkent: Fan, 2019.
2. Karimova S.A. Yong'oq shirasining kimyoviy tahlili va tibbiyotdagi qo'llanilishi. O'zMU Ilmiy jurnali, 2021.
3. Toirova M. O'zbekiston janubida yong'oq plantatsiyalarining samaradorligi. Agrar fanlar, 2020.
4. GOST 26213-91. Tuproq namligini aniqlash bo'yicha standart. Moskva, 1991.
5. O'zbekiston Respublikasi Gidrometeorologiya xizmati agentligi ma'lumotlari.
www.meteo.uz

